

ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО НАРОДНО-ІНСТРУМЕНТАЛЬНОГО ВИКОНАВСТВА В УКРАЇНІ.

Мета роботи. Дослідження пов'язане із визначенням основних етапів формування професійної школи народно-інструментального виконавства в Україні, аналізом зародження та історичного шляху розвитку професійного виконавства на народних інструментах з урахуванням впливу певних соціокультурних та політичних чинників. **Методологія** дослідження полягає в застосуванні історико-культурного, компаративного, мистецтвознавчого методів. Зазначений комплексний методологічний підхід до поставленої мети надає можливості повного та системного розгляду поставленої проблеми. **Наукова новизна** роботи полягає в системно-історичному погляді на основні етапи розвитку професійної школи народно-інструментального виконавства та виявлення соціокультурних причин мистецьких явищ, що розглядаються. **Висновки.** Професійне народно-інструментальне виконавство в Україні за порівняно невеликий період часу пройшло через чотири основні етапи розвитку, починаючи від аматорсько-сільського виду музикування усної традиції до становлення професійної тривірневої музичної освіти в галузі народних інструментів та академізації народно-інструментального професійного виконавства в українському сучасному музичному мистецтві.

Ключові слова: професійне народно-інструментальне виконавство, народні українські музичні інструменти, оркестри народних інструментів, музична освіта, музичне мистецтво.

Кольц Ілга Петрівна, аспірантка Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв, викладач Миколаївського коледжу культури і мистецтв

Этапы формирования профессионального народно-инструментального исполнительства в Украине

Цель работы. Исследование связано с определением основных этапов формирования профессиональной школы народно-инструментального исполнительства в Украине, анализом зарождения и исторического пути развития профессионального исполнительства на народных инструментах с учетом влияния определенных социокультурных и политических факторов. **Методология исследования** заключается в применении историко-культурного, сравнительного, искусствоведческого методов. Указанный комплексный методологический подход к поставленной цели предоставляет возможности полного и системного рассмотрения поставленной проблемы. **Научная новизна** работы заключается в системно-историческом взгляде на основные этапы развития профессиональной школы народно-инструментального исполнительства и выявления социокультурных причин художественных явлений, которые рассматриваются. **Выводы.** Профессиональное народно-инструментальное исполнительство в Украине за сравнительно небольшой период времени прошло через четыре основных этапа развития, начиная от любительско-деревенского вида музицирования устной традиции к становлению профессионального трехуровневого музыкального образования в области народных инструментов и академизации народно-инструментального профессионального исполнительства в украинском современном музыкальном искусстве.

Ключевые слова: профессиональное народно-инструментальное исполнительство, народные украинские музыкальные инструменты, оркестры народных инструментов, музыкальное образование, музыкальное искусство.

Kolts Ilga, Ph.D. student of the National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts, teacher of the Mykolayiv College of Culture and Arts

Stages of the formation of professional folk-instrumental performances in Ukraine

The purpose of the article. The research is related to the definition of the main formation stages of the professional school of the folk instrumental performing in Ukraine; this research deals with the analysis of the origin and historical path of the development of professional performance and playing the folk instruments, paying attention to the influence of certain sociocultural and political factors. **The methodology** of the research is to apply historical and cultural, comparative and art-study methods. This comprehensive methodological approach provides the opportunity for a complete and systematic investigation of the viewing problem. **The scientific novelty** of the work lies in a systematic and historical review of the main development stages of the professional performances of the folk instrumental school and the identification of the sociocultural causes of the artistic phenomena which are being reviewed. **Conclusion:**

Professional folk instrumental performance in Ukraine over a relatively short period of time has passed through four main stages of development, beginning from the amateur-rural type of oral music tradition to the formation of the professional musical three-level education in the field of folk instruments and the academicization of folk instrumental professional performance in Ukrainian contemporary musical art.

Key words: professional folk instrumental performance, folk Ukrainian musical instruments, orchestras of folk instruments, musical education, musical art.

Музична культура, будучи формою суспільної свідомості, активно впливає на емоційний світ і духовний розвиток людини. Як складова музичної культури, народно-інструментальна музика являє собою синтез пісенних, інструментальних і театральних-танцювальних традицій у сполученні із професійним мистецтвом. Звернення саме до феномену професійного народно-інструментального виконавства та основних етапів його генези в минулому столітті є вкрай важливим в наш час підвищення цікавості молодого покоління української молоді. Актуальність теми дослідження підкреслюється тим, що суспільно-корисна значимість народно-інструментальної музичної культури обумовлена системою ціннісних поглядів, які передаються наступному поколінню, що забезпечує цілісність суспільства, його збереження й розвиток. Звернення до історичного досвіду народно-інструментальної музики дозволить об'єктивно представити картину формування культурного простору на різних етапах державної політики України.

Аналіз досліджень і публікацій. Вивченням різних аспектів народно-інструментальної музичної культури займаються історики, мистецтвознавці, культурологи, що викликано складністю й багатогранністю об'єкта. Пласт вітчизняних наукових розвідок починається від вивчення походження та розвитку народного музичного інструментарію (Л. Черкаський, В. Гуцал, І. Мацієвський, М. Хай), охоплює питання виникнення оркестру народних інструментів та формування народно-інструментальної практики (В. Дутчак, П. Іванов, С. Марцинковський, О. Трофимчук, В. Дейнека), формування репертуару та композиторську практику в жанрі народно-інструментального мистецтва (Т. Баран, М. Булда, Н. Морозевич, Л. Пасічняк, Т. Сідлецька, М. Черепанин, Ю. Лошков, Л. Носов, А. Душний, А. Шашевський), та сягає досліджень питання методології роботи з різними видами народно-інструментальних колективів (В. Воеводін, О. Ільченко, І. Розумний, В. Лабунець, В. Лапченко, В. Лебедєв). Але, не зважаючи на велику кількість наукових досліджень народно-інструментальної культури, у вітчизняному мистецтвознавстві, спостерігається помітна недостача розвідок, що торкаються проблеми зародження саме професійної народно-інструментальної культури в Україні в контексті загальних мистецьких тенденцій в українській професійній музиці. Мета дослідження полягає, перш за все, в аналізі основних етапів зародження професійної народно-інструментальної музичної культури в Україні та тих дотичних соціокультурних подій, що вплинули на цю самобутню культуру.

Одним із значних здобутків вітчизняної музичної культури ХХ ст. стала професіоналізація народно-інструментального виконавства. Еволюція народної інструментальної музики, початок відліку якої губиться у глибинних шарах людської цивілізації, призвела до виникнення вже на сучасному етапі такого нового явища, академічне народне інструментальне мистецтво. Розвиток будь-якого професійного виконавського мистецтва невідривний від зародження професійної музичної освіти. Такий період в Україні настав на початку ХХ ст. із започаткуванням восени 1904 р. М. Лисенком Першої української музично-драматичної школи в м. Києві. Дуже скоро вона стала головним центром спеціальної музичної освіти, адже на той час в цьому закладі можна було здобути вищу мистецьку освіту, адже навчальні програми музичних дисциплін повністю відповідали тогочасним програмам консерваторій. В 1908 р. у школі Лисенка вперше в Україні з'явилися професійні бандурницькі студії, викладачем яких став відомий кобзар та громадський діяч І. Кучугура-Кучеренко [3, 133]. Це і стало початком професійної академічної народно-інструментальної освіти в Україні.

Організаційно-освітні процеси в галузі професійного народно-інструментального виконавства помітно активізувались після закінчення Першої світової війни та приєднання території України до СРСР. У період з 1918 по 1922 рр. продовжували функціонувати громадські організації по розвитку культури, що виникли у дореволюційний період. Також створені були нові громадські структури («РАБИС», «Пролеткульт» тощо), відкривалися мистецькі навчальні заклади (училища, консерваторії, музичні школи та гуртки). Головним завданням подібних організацій було як популяризація мистецтва, так і активізація творчої активності широкого кола населення СРСР. Діяльність цих організацій покликана була вирішувати революційне завдання тодішньої ідеології соцреалізму, а саме - «нести мистецтво в маси». Але разом з ідеологією «в маси» було принесена також і творча активність, організована мистецькою самодіяльністю та широким розповсюдженням

базової музичної освіти. І в селах, і в містах України почати з'являлись численні хорові ансамблі та колективи народних інструментів із професійними керівниками. Курс українізації в розвитку вітчизняної культурної політики визначив також виникнення «неабиякої зацікавленості національним народним мистецтвом і зокрема народними музичними інструментами – кобзою і бандурою» [6, 92]. Це масове музичне пробудження всебічно підтримувалось зазначеними вище новоствореними організаційними структурами.

В 1930-1940 рр. ситуація кардинально змінилась. В умовах так званої «сталінської моделі культури» відобразилась історична ситуація в умовах нової державної концепції культурного будівництва. Це був складний період, пов'язаний із жорсткою адміністративно-командною системою, посиленням ідеологічного й партійного тиску та цензурою. Політику «українізації» було згорнуто, але стимулювання соціально-культурної активності населення в Україні все таки продовжувало відбуватися, насамперед шляхом залучення людей у колективи художньої самодіяльності. Варто зазначити, що тільки таким чином міг відбуватися розвиток народно-інструментального професійного музикування в ті часи. Музичні конкурси, огляди самодіяльності, олімпіади творчої молоді набули масовий характер. Номери музичної самодіяльності, театральні, хореографічні постановки здійснювалися у супроводі традиційних музичних інструментів, що надавало концертам національний колорит. Хори також звучали під акомпанемент, в основному, баяну або бандури.

Професійна музична освіта України 1920-1940-х рр. отримала нову галузь – народно-інструментальну. Академічне професійне навчання на народних інструментах починає впроваджуватись в усіх школах, училищах та консерваторіях країни. На початку 1920-х рр. в мистецьких навчальних закладах України різного рівня було відкрито класи українських народних інструментів (домра, кобза, бандура, цимбали). З 1922 р. в Україні функціонує більше тридцяти музичних професійних шкіл і в більшості з них створені класи народних інструментів [1,18]. У Харківському музично-драматичному інституті (зараз ХНУМ ім. І. Котляревського) вперше в Україні кафедру народних інструментів було відкрито у 1926 р., де починають викладати Г. Хоткевич (клас бандури), М. Даньшев (клас балалайки) та В. Комаренко (клас домри, оркестровий клас). Останній став першим завідувачем кафедри народних інструментів. У 1932 р. в Одесі у Робітничій консерваторії також було організовано відділ народних інструментів (класи баяна, домри, диригування, оркестровий клас) Кафедра народних інструментів Київської консерваторії (зараз НМАУ ім. П. Чайковського) була створена в 1938 р. Засновником кафедри та першим завідувачем був професор М. Геліс – гітарист, піаніст та теоретик. Вже після Другої світової війни, у 1946 р. було відкрито відділ народних інструментів у Львівській консерваторії (зараз – ЛНМА ім. М. Лисенко), у 1949 р. – кафедру народних інструментів в Одеській консерваторії (зараз ОДМА імені А. Нежданової). Пізніше, в 1960-х рр. було відкрито кафедру народних інструментів Донецької державної консерваторії. Окрім цього, відділи народних інструментів відкриваються у музичних училищах та училищах культури по всій Україні. [7, 19]

Завдячуючи започаткованій ґрунтовній трирівневій професійній системі музичної освіти, виконавство на народних інструментах зайняло рівноцінне місце в культурному житті поряд з іншими видами музичної творчості академічної спрямованості. Адже саме трирівневість освіти (музична школа, музичне училище, консерваторія) забезпечує високий професійний виконавський рівень володіння будь-яким музичним інструментом, і народні тут не стали виключенням. Навпаки, підготовка кадрів для усіх музично-освітніх ланок за досить короткий час вивело народно-інструментальне виконавство на високий професійний рівень. Повністю сформована народно-інструментальна професійна школа сприяла збереженню народної культури.

Другим важливим явищем для формування народно-інструментальної професійної виконавської школи в Україні, стали різні види сольного, ансамблевого та оркестрового професійного народно-інструментального виконавства, побутування якого в різних варіаціях активізувало також і удосконалення самих музичних інструментів, винайдення та конструювання нового інструментарію. Зміни в конструкції призвели до уніфікації форми всередині груп однорідних інструментів. Це було потрібно для досягнення оркестрової тембрової злитності звучання перших самодіяльних оркестрів українських народних інструментів, які вже в кінці 1920-х рр. організовуються на території України.

Оркестр – найвища форма побутування професійної музичної культури. Постання такого явища, як оркестр народних інструментів, засвідчив остаточне здобуття народного інструментарію свого місця у світовій сім'ї професійних музичних інструментів. Задля підвищення темброво-

виражальних та виконавських якостей народних музичних інструментів, керівники перших створених оркестрових колективів (В. Комаренко, Л. Гайдамака, В. Савіних, В. Яровий, В. Зуляк, О. Незовибатько, П. Іванов) розпочинають роботу над удосконаленням музичного інструментарію, створенням оркестрових груп, організацією ансамблів народних інструментів при оркестрах. В результаті цієї клопіткої роботи, до народного оркестру увійшли такі групи інструментів: домри, балалайки, бандури, баяни, цимбали, дерев'яні духові інструменти, ударні інструменти. Згодом оркестри народних інструментів почали висаджувати за принципом груп симфонічних. Така «симфонізація» була наслідком реформи на базі Харківського професійного оркестру народних інструментів у 1920-х рр.

Остаточне формування призвело до утворення двох типів оркестрів народних інструментів, що існують в Україні і до сьогодні. Це – струнно-смичковий (так званий «український»), який базується на основі груп струнно-смичкових інструментів, і струнно-щипковий (або так званий «академічний»), тембровою базою якого є струнно-щипкові інструменти. Варто зазначити, що в основі інструментального складу обох типів оркестрів лежить принцип використання темброво-виражальних особливостей практично усіх типів українських народних інструментів. Але найбільш самобутній інструментально-колеристичний тембр має саме струнно-щипковий оркестр. Насамперед, це пов'язано із появою у середині 1920-х рр. інструмента нової удосконаленої конструкції – чотириструнної домри Г. Любимова. Цей інструмент мав квінтовий стрій, що відповідає скрипковому. Були також сконструйовані видові інструменти, які створили цілу сім'ю домр: малі, альтові, тенорові, басові, контрабасові. Їхній стрій також відповідав строю струнно-смичкової групи симфонічного оркестру. Це не тільки збагатило тембральні можливості новоствореного академічного оркестру, але дало змогу переносити партії смичкової групи в оркестри народних інструментів без змін і виконувати високохудожні перекладення зразків світової музичної класики. В 1920-х рр. саме такі оркестри з групами домр отримали популярність в Україні. В 1930-х рр. удосконалення народних інструментів вже має масовий характер. Саме активна творчість українських майстрів, конструювання, удосконалення і створення нових інструментів сприяли загальнонародному інструментальному музикуванню як на любительському рівні, так і в пізніший період - їх академізації та появі оригінального авторського репертуару.

З погляду на вищесказане, можна виділити чотири основних етапи, що привели професійну народно-інструментальну музичну виконавську культуру на рівень високої майстерності. На першому етапі (початок ХХ ст.) її функціонування було тісно пов'язано із трансмісією етнічної культури. Для нього характерно аматорський інструментальний напрямок масового, але неорганізованого характеру. Еліта суспільства подекуди ще зберігала негативне відношення до, як вони вважали, «простонародних» інструментів. Народно-інструментальне виконавство було розповсюджене із значною перевагою у сільській місцевості, для міст воно не було актуальним.

На другому етапі (1920 – 1940 рр.) народно-інструментальне виконавство починає набувати професійності. В першу чергу, це відбувалось завдяки основним напрямкам державної культурно-освітньої політики СРСР, які визначили подальший розвиток форм музичної практики народно-інструментального виконавства. У її рамках вдосконалювалася народно-інструментальна музика, яка на думку тогочасних управлінців являла собою модель так званої «нової соціалістичної культури».

Третій етап тривав з середини 1950-х до кінця 1980-х рр. З кінця 1950-х рр. відбулося остаточне утвердження народно-інструментальної професійної освіти, поруч із самодіяльністю активізувалася професійна народно-інструментальна виконавська школа, відбулась остаточна академізація народних інструментів. Розвиток як аматорської, так і професійної народно-інструментальної музичної культури підтримувався державою, профспілками й суспільно-політичними організаціями. Наприкінці 1960-х – початку 1970-х рр. розширилася мережа музично-освітніх установ, в результаті чого у 1980-х рр. спостерігався сплеск народно-інструментального виконавського мистецтва, яке посіло рівне місце поряд із академічно-класичним виконавством.

Четвертий етап почався із здобуттям Україною незалежності. До початку 1990-х рр. народно-інструментальне мистецтво вже остаточно набуло професійної спрямованості і зайняло одне з провідних місць в українському сучасному культурному просторі. На початку ХХІ ст. народно-інструментальне професійне виконавство набуває рис елітарного мистецтва, в той же час активно взаємодіє із широкою жанровою палітрою музичної культури сучасної України.

Наукова новизна роботи полягає в системно-історичному погляді на основні етапи розвитку професійної школи народно-інструментального виконавства та виявлення соціокультурних причин мистецьких явищ, що розглядаються.

Висновки. Професійне народно-інструментальне виконавство в Україні за порівняно невеликий період часу (1910-ті – 1990-ті рр.) пройшло через чотири основні етапи розвитку, починаючи від побутування в якості аматорсько-сільського виду музикування усної традиції до становлення професійної трирівневої музичної освіти в галузі народних інструментів та академізації народно-інструментального професійного виконавства в українському сучасному музичному мистецтві. Побудова системної освіти, основаної на трьох рівнях (музична школа, училище, консерваторія) надало можливості народно-інструментальному мистецтву за менше ніж 40 років вже до середини ХХ ст. досягти рівня професійної академічної виконавської майстерності. Саме збіг підвищення цікавості до національної культури в добу українізації у 1920-х рр. та намагання соціокультурних владних інституцій СРСР протягом другої третини ХХ ст. спрямувати народну творчість у професійну сферу призвели до зовсім неочікуваного феноменального результату, а саме – до повстання нової філософії музично-інструментального виконавства, основаної на глибокому вкоріненні у глибинні пласти українського національного мистецтва.

Література

1. Бортник Е. Формирование и развитие домрового искусства на Украине в аспекте русско-украинских музыкальных связей : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. Мистецтвознавства. Київ : Інститут мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН СРСР, 1982. – 25 с.
2. Грудіна Д. Державний музично-драматичний інститут у Харкові // Нове мистецтво. 1927. №8. С. 8–10.
3. Жеплинський Б. М., Ковальчук Д. Б. Українські кобзарі, бандуристи, лірники. Енциклопедичний довідник. Львів: Галицька видавнича спілка, 2011. 316 с.
4. Іванов П. Г. Оркестр українських народних інструментів. Київ : Музична Україна, 1981. 110 с.
5. Семчишин М. Тисяча років української культури (Історичний огляд культурного процесу). Київ: «Друга рука» 1993. 550 с.
6. Сідлецька Т. І. Народно-інструментальне мистецтво України: витоки, тенденції та перспективи розвитку // Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку. 2009. Вип. 15(1). С. 89-96.
7. Сідлецька Т. І. Практична культурологія. Історія народно-оркестрового виконавства України. Ч. II : навч. посібник. Вінниця : ВНТУ, 2011. 73 с.

References

1. Bortnik E. (1982). Formation and development of art of the domra in Ukraine in the aspect of Russian-Ukrainian musical connections. Extended abstract of candidate's thesis. Kyiv: Institute of Art History, Folklore and Ethnography of the USSR Academy of Sciences [in Russian].
2. Grudina D. (1927). State Musical-Drama Institute in Kharkiv. Nove mystetstvo, 8, 8-10 [in Ukrainian].
3. Zepplinsky B. M., Kovalchuk D. B. (2011) Ukrainian kobzars, bandurists, lyre players. Encyclopedic Directory. Lviv: Halytska Vydavnycha Spilka [in Ukrainian].
4. Ivanov P. H. (1981). Orchestra of Ukrainian folk instruments. Kyiv: Muzychna Ukraina [in Ukrainian].
5. Semchyshyn M. (1993). Thousand years of Ukrainian culture (Historical review of the cultural process). Kyiv: «Druha Ruka» [in Ukrainian].
6. Sidletskaya T.I. (2009). Ukrainian folk-instrumental art: origins, tendencies and prospects of development. Ukrainska kultura: mynule, suchasne, shliakhy rozvytku, 15 (1), 89-96 [in Ukrainian].
7. Sidletska T.I. (2011). Practical Cultural Studies. History of folk-orchestral performance of Ukraine. Part II. Vinnitsa: VNTU [in Ukrainian].